

Jolanta Rafał-Łuniewska

Na czym polega wspomaganie dziecka z autyzmem przez nauczyciela-cienia?

Zgodnie z nowym rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2015r., poz.1113) wprowadzono **obowiązek dla dyrektora przedszkola, szkoły czy placówki dodatkowego zatrudniania nauczycieli posiadających kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej** w celu współorganizowania kształcenia uczniów niepełnosprawnych, specjalistów, asystenta, o którym mowa w art. 7 ust. 1e ustawy o systemie oświaty (w przypadku klas I-III szkoły podstawowej), lub pomocy nauczyciela, w przedszkolach, innych formach wychowania przedszkolnego i szkołach ogólnodostępnych, w których kształceniem specjalnym są objęci uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na autyzm, w tym zespół Aspergera, lub niepełnosprawności sprzężone.

Od 01.01.2016 r. osobą zatrudnioną w celu wspierania w ogólnodostępnych jednostkach oświatowych kształcenia specjalnego z uwzględnieniem realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego uczniów z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, oraz dziecka z niepełnosprawnościami sprzężonymi, może być:

- nauczyciel posiadający kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej współorganizujący kształcenie tego dziecka,
- specjalista,
- a w przypadku klas I-III szkoły podstawowej, asystent nauczyciela, lub
- pomoc nauczyciela.

Wybór formy wsparcia powinna uzasadniać analiza potrzeb ucznia oraz zalecenia zawarte w orzeczeniu.

Należy pamiętać, że to dyrektor przedszkola, szkoły czy placówki ustala zakres obowiązków dla nowo zatrudnianych osób w szkole, w tym może to być również nowo zatrudniony **nauczyciel-cień**, o ile taką konieczność wskazuje orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego dla danego ucznia z autyzmem.

Organizacja kształcenia specjalnego tych uczniów musi uwzględniać wiele ich zróżnicowanych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych. Obecność dodatkowej osoby w oddziale zapewnia wszystkim uczniom sprawniejszą organizację bieżącej pracy. Wprowadzenie tego rozwiązania niewątpliwie przyczyni się do zapewnienia uczniom z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, oraz uczniom z niepełnosprawnościami sprzężonymi, uczęszczającym do ogólnodostępnych jednostek oświatowych, działań zaspokajających ich indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne. Korzyści z wprowadzenia tego rozwiązania będą zauważalne także dla pozostałych uczniów oddziałów, do których uczęszczają uczniowie z ww. niepełnosprawnościami. To także szansa na uczenie się modelowych zachowań wspierających osobę niepełnosprawną.

W odniesieniu do ucznia z autyzmem warto zwrócić uwagę na specyfikę trudności tego ucznia, gdzie dotychczasowa praktyka podsuwała różne rozwiązania w pracy z tym uczniem. Ważną rolę może tu pełnić **terapeuta-cień**. W literaturze możemy spotkać się z synonimami określenia **terapeuta-cień**, mogą to być: **nauczyciel-cień, asystent-cień, osobisty terapeuta dziecka**. Jednak bez względu na nazwę wszyscy oni pełnią jedną funkcję – są jakby „advokatami” uczniów, którzy z uwagi na swoje zaburzenie nie są w stanie w jasny sposób zakomunikować w danym środowisku swoich potrzeb i myśli. Przyświeca im ten sam cel, czyli wyposażenie ucznia z niepełnosprawnością w takie umiejętności, które pozwolą na zdobycie jak największej samodzielności.

Pierwsze programy poświęcone w prowadzaniu dzieci autystycznych przez nauczyciela-cienia do środowiska szkolnego pochodzą z prac O. Ivara Lovaasa oraz z wieloletnich doświadczeń zespołu specjalistów pracujących w systemie TEACCH. W Polsce podobne inicjatywy realizują instytucje i placówki dla dzieci i młodzieży z autyzmem, a także placówki kształcenia specjalnego. Należy zaznaczyć, iż **proces włączania osób autystycznych w grupę rówieśniczą jest bardzo powolny i zależy od wielu czynników**. Wszystkie kroki muszą być przemyślane i z góry zaplanowane. Szansą na efektywny rozwój osoby niepełnosprawnej jest zintegrowanie oddziaływań terapeutyczno– edukacyjnych wszystkich środowisk, w których ona przebywa. Tylko podejście holistyczne osób pracujących z dzieckiem autystycznym może przynieść oczekiwane rezultaty i zniwelować ewentualne błędy płynące z niejednolitego oddziaływania na tego ucznia.

Terapeuta-cień wspomaga integrację ucznia z autyzmem ze środowiskiem osób pełnosprawnych. Uczy obie grupy prawidłowych zachowań ułatwiających wchodzenie w wielopłaszczyznowe interakcje. Utrwala i generalizuje zdobyte umiejętności.

W zadaniach terapeuty-cienia/nauczyciela-cienia/asystenta-cienia przebywającego z dzieckiem autystycznym w grupie/klasie można wyróżnić trzy obszary działania:

I. Współpraca z nauczycielem prowadzącym zajęcia (ewentualnie nauczycielem wspomagającym w grupie/klasie integracyjnej).

Działania terapeuty-cienia w tym zakresie mogą dotyczyć:

- ustalenia zasad postępowania gwarantujących efektywną współpracę,
- ustalenia zasady, iż nauczyciel wychowawca jest osobą znaczącą w kontaktach z dzieckiem,
- a nie terapeutą; celem perspektywicznym jest wycofanie asystenta –cienia ze środowiska szkolnego,
- dopasowania się do stylu pracy nauczyciela prowadzącego poprzez stawianie się osobą jak najmniej zauważalną, a jednocześnie jak najbardziej pomocną,
- zapoznania nauczycieli z aktualnie stosowanymi metodami terapii w pracy z dzieckiem i z jego historią uczenia się,
- dostosowania się do proponowanych przez nauczyciela prowadzącego form pracy z dzieckiem autystycznym,

- zapoznania nauczycieli z profilem osiągnięć ucznia, który uzyskał przed rozpoczęciem nauki w danej placówce,
- współpraca przy tworzeniu indywidualnego programu terapeutyczno – edukacyjnego oraz realizowanie go w spójny sposób w szkole i w domu,
- dzielenia się wiedzą na temat metod pracy z dzieckiem z autyzmem,
- określenia jednolitych form oddziaływań na deficytowe zachowania i umiejętności ucznia,
- przedstawienia mocnych i słabych sfer funkcjonowania dziecka,
- tłumaczenia zachowań dziecka (ich przyczyn i ewentualnych skutków) i pomoc w radzeniu sobie z zachowaniami zakłócającymi tok lekcji,
- pomocy w wyjaśnianiu jak należy odbierać i interpretować sygnały wysyłane przez ucznia,
- proponowania efektywnych reguł wchodzenia w interakcje z dzieckiem, aby były one jak najbardziej satysfakcjonujące dla obu stron.

II. Praca z dzieckiem z autyzmem.

Podkreślić należy, iż obserwacja tego ucznia i działania ukierunkowane są szczególnie na jego potrzeby, choć nie należy zapominać o kontekście klasy w interakcji z tym uczniem.

Ten kierunek pracy ma na celu przede wszystkim zniwelowanie deficytów jakie łączą się z tym zaburzeniem, a określone są w kryterium diagnostycznym DSM IV :

1. jakościowe zaburzenia interakcji społecznych,
2. jakościowe zaburzenia w komunikowaniu się,
3. ograniczone, powtarzające się i stereotypowe wzorce zachowań, zainteresowań i aktywności.

Warto, aby zadania terapeuty–cienia w pracy dzieckiem dotyczyły:

- dbania o aranżację otoczenia w taki sposób, aby dawało dziecku poczucie bezpieczeństwa (np. sala z ograniczoną ilością bodźców rozpraszających uwagę dziecka; kątek w którym może odpocząć),
- dawania dziecku poczucia bezpieczeństwa i stwarzaniu takich sytuacji, w których będzie mogło przekazywać swoje umiejętności,
- dążenia do tego, aby bodźcem wyzwalamym pożądane zachowanie dziecka było polecenie nauczyciela prowadzącego zajęcia,
- wypracowania sposobu komunikacji między dzieckiem i nauczycielem, dzieckiem i kolegą, dzieckiem i kolegami,
- ukierunkowania uwagi dziecka na osoby wchodzące z nim w interakcje poprzez stosowanie metod terapeutycznych (np. modelowania, cieniowania),
- uczenia rozumienia przez dziecko sygnałów płynących do niego z otoczenia i odpowiedniego sposobu reagowania na nie,
- niwelowania zaburzeń porozumiewania się między dzieckiem, a środowiskiem,
- tłumaczenia dziecku sposobów postępowania innych osób,
- wspomagania transferu wiadomości i umiejętności nabytych przez dziecko w szkole i domu,

- rozwijania komunikacji dziecka poprzez uczenie inicjowania zadawania pytań, udzielania odpowiedzi, konstruowania dialogów i ich rozwijania i podtrzymywania,
- uczenia prawidłowej penetracji środowiska, jego poznawania i adekwatnego korzystania z jego zasobów,
- wspierania socjalizacji i rozwoju samodzielności,
- ustalania systemu wzmocnień zachęcających dziecko do podjęcia określonej sytuacji zadaniowej,
- rozwijania wewnętrznej motywacji dziecka do nauki i inicjowania kontaktów społecznych,
- uczenia ogólnie akceptowanych zachowań społecznych, wspomagając ich generalizację na różne środowiska, w których przebywa dziecko,
- rozwijania umiejętności nieodzownych do podjęcia pracy w grupie/klasie (prawidłowego siedzenia, podnoszenia ręki w celu odpowiedzi na pytanie nauczyciela lub zgłoszenia problemu, reagowania na sprawdzanie listy obecności itd.),
- pomagania w inicjowaniu kontaktu z dziećmi i jego podtrzymywaniu,
- wzmacniania, rozwijania umiejętności, których dziecko nie potrafi,
- pomagania w realizowaniu programu edukacyjnego,
- aranżowania sytuacji zadaniowych i uczenia się współdziałania, naśladowania zachowań rówieśników potrzebnych do funkcjonowania w danym środowisku,
- wspomagania w dzieleniu wspólnego pola uwagi z innymi,
- podwyższania jakości relacji z innymi osobami (podtrzymywanie, znajomości i reguł inicjowania kontaktu),
- zachęcania do kontaktu z innym człowiekiem,
- minimalizowanie, w miarę możliwości, zachowań utrudniających nauczanie (np. stereotypie, rytuały, zachowania opozycyjne itp.),
- nauczania podporządkowania się regułom panującym w otoczeniu,
- rozwijania ciekawości poznawczej,
- przełamywania trudności z uzewnętrznieniem wiedzy,
- rozwijania zachowań społecznych, których występowanie wiąże się z środowiskiem szkolnym, klasowym, w których można je ćwiczyć,
- rozwijania pełnego udziału w życiu klasy zgodnego z założeniami edukacji włączającej,
- aranżowania gier, zabaw, rozmów na przerwach, udziału w uroczystościach szkolnych, w zabawach świetlicowych,
- monitorowania postępów dziecka,
- nagradzania zdobytych wiadomości i umiejętności.

III. Współpraca z klasą/grupą, w której funkcjonuje dziecko/uczeń z autyzmem, polega na:

- przedstawieniu roli terapeuty-cienia w grupie/klasie (językiem i w formie dostosowanej do poziomu rozwojowego klasy),
- przygotowaniu środowiska szkolnego (wszystkich pracowników przedszkola/szkoły), rodziców i ich dzieci na obecność ucznia z autyzmem w grupie/klasie,
- podzieleniu się wiedzą na temat autyzmu (w sposób i formie dostępnej do poziomu dzieci) oraz informacji o metodach pracy jakie będą realizowane w grupie/klasie,

- rozwijaniu pełnego udziału dziecka z autyzmem w życiu grupy/klasy zgodnego z założeniami edukacji włączającej, czyli tolerancji i akceptacji dla inności, umiejętności współdziałania, szacunku dla drugiego człowieka,
- aranżowaniu gier, zabaw uczących współdziałania, rozmów na przerwach, udziału w uroczystościach przedszkolnych/szkolnych,
- zachęcaniu rówieśników do inicjowania kontaktu z osobą autystyczną,
- tłumaczeniu dzieciom -na czym polega inność tak zwanych „niegrzecznych” zachowań dziecka z autyzmem i odpowiedniej reakcji na te zachowania,
- aranżowaniu sytuacji zadaniowych i uczeniu się współdziałania,
- rozwijaniu zachowań społecznych, budowaniu sytuacji wychowawczych w środowisku przedszkolnym/klasowym, skutecznych działaniach wychowawczych integrujących grupę/klasę.

Ważne jest, aby terapeuta-cień był osobą, która podchodzi do zaburzenia autystycznego w sposób całościowy tzn.:

- pracował nad zachowaniami, które są deficytowe w określonym środowisku, czyli w szkole,
- poprzez ćwiczenia wykonywane w domu z dzieckiem kształtował nowe umiejętności, które następnie mogłyby być generalizowane w przedszkolu/szkole,
- obserwując dziecko w środowisku przedszkolnym/szkolnym był w stanie określić jego trudności w dostosowaniu się do danego otoczenia. Takiej możliwości nie ma prowadząc terapię jedynie w warunkach domowych.

Warte podkreślenia jest, iż nie istnieje taka możliwość, aby nauczyciele w szkole pracowali z dzieckiem autystycznym w taki sposób jak *nauczyciel-cień*, chociażby ze względu na brak czasu i konieczność pracy z dużą grupą dzieci wymagającą równie indywidualnego podejścia.

Osoba, która chce pełnić rolę *nauczyciela-cienia* warto, aby posiadała:

- wykształcenie obejmujące wiedzę w zakresie pedagogiki specjalnej lub oligofrenopedagogiki, lub edukacji włączającej;
- szczegółową wiedzę na temat danego zaburzenia i rzeczywistych potrzeb dziecka;
- rozumienie inności zachowań uczniów z autyzmem, znajomość hierarchii potrzeb dziecka z autyzmem;
- umiejętności prakseologiczne czyli osiągania założonych celów;
- umiejętność efektywnego przekazywania swojej wiedzy, dostosowanej do możliwości percepcyjnych dzieci;
- znajomość metod terapii, edukacji i rehabilitacji osób niepełnosprawnych;
- umiejętność bycia osobą drugoplanową w podejmowaniu określonych działań;
- szeroko rozumiane umiejętności komunikacyjne i społeczne;
- umiejętność pracy z różnymi grupami ludzi i zdolności empatyczne;
- umiejętności bycia elastycznym i kreatywnym;
- umiejętność bycia konsekwentnym i przewidywalnym.

Bibliografia

Błeszyński J. (red): **Terapie wspomagające rozwój osób z autyzmem**. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.

Bobkowicz – Lenartowska L., **Autyzm dziecięcy; zagadnienia diagnozy i terapii**, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000.

Jaklewicz H., **Autyzm wczesnodziecięcy; diagnoza, przebieg, leczenie**, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1993.

Klimasiński K., **Elementy psychopatologii i psychologii klinicznej**, Kraków 2000.

Lovaas, O. Ivar **Behavioral treatment and normal educational and intellectual functioning in young autistic children**. Journal of Consulting and Clinical Psychology, Vol 55(1), Feb 1987, <http://dx.doi.org/10.1037/0022-006X.55.1.3>

Naprawa R., Maternicka K., Tanajewska A.: **Indywidualne Programy Edukacyjno – Terapeutyczne**. Wyd. Harmonia, Gdańsk 2008.

Pisula E., **Autyzm u dzieci – diagnoza, klasyfikacja, etiologia**, PWN, Warszawa 2002.

Pisula E., Danielewicz D. (red.): **Wybrane formy terapii i rehabilitacji osób z autyzmem**. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.

Smith T., **Efektywność innych metod terapeutycznych**, W: C. Maurice (red), **Modele zachowań oraz współpraca z dziećmi autystycznymi**, TWIGGER, Warszawa 2002.

Zabłocki K. J., **Autyzm**, Wydawnictwo Naukowe Novum, Płock 2002.